

УДК 347.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.23>

ПОНЯТТЯ ОБМЕЖЕНО ОБОРОТОЗДАТНИХ ОБ'ЄКТІВ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Шляховська І.М.,

*аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5753-6322>
shiryna2022@ukr.net*

Шляховська І.М. Поняття обмежено оборотоздатних об'єктів: цивільно-правові аспекти.

Кожній особі гарантовано право власності та можливість використання належного їй майна у цілях, що не суперечать законодавству, зокрема, для підприємницької та іншої не забороненої нормативно-правовими актами діяльності. Приписи законодавства, що регламентують публічні і приватні відносини, у їх сукупності створюють правові межі оборотоздатності об'єктів цивільних прав, що реалізуються на головних засадах та правових принципах. При цьому, проблематика обмежено оборотоздатних об'єктів залишається малодослідженою вітчизняною наукою.

Лише держава в особі її законодавчого органу є суб'єктом, уповноваженим визначати, які об'єкти цивільних прав підлягають обмеженню у цивільному обороті. При цьому, слід враховувати, що визначення обмежено оборотоздатних об'єктів є квінтесенцією дотримання балансу між публічними та приватними інтересами, а тому встановлення особливих умов обороту конкретного об'єкта повинно бути зваженим та обґрунтованим.

У статті запропоновано під обмежено оборотоздатними об'єктами розуміти самостійний різновид об'єктів цивільних прав, які здатні переходити від однієї особи до іншої, однак через свої специфічні властивості та/або особливі характеристики у сукупності з потребою в охороні зі сторони держави можуть належати лише певним учасникам обороту або перебувати у цивільному обороті виключно за умови отримання спеціального дозволу. Також, з огляду на положення Цивільного кодексу України видається неправильним визначення видів обмежено оборотоздатних об'єктів на нормативно нижчому рівні, ніж закон. Зважаючи на це, ми підтримуємо підхід, відповідно до якого для забезпечення визначеності правового регулювання необхідним є прийняття спеціального закону, у якому буде закріплено перелік обмежено оборотоздатних об'єктів або органів, що визначатимуть їх належність до обмежених у обороті.

Ключові слова: річ, обмежено оборотоздатні об'єкти, об'єкт цивільних прав, приватні інтереси, публічні інтереси.

Shlyakhovska I.M. The concept of limited mobile objects: civil-legal aspects.

The right of ownership and the possibility of using his property for purposes that do not contradict the law, in particular, for entrepreneurial and other activities not prohibited by regulatory and legal acts has been guaranteed to every person. The prescriptions of the legislation regulating public and private relations, in their totality, have created legal limits of the turnover of objects of civil rights, which have been implemented on the main principles and legal principles. At the same time, the issue of limited turnover objects remains an understudied domestic science.

Only the state, represented by its legislative body, is the subject authorized to determine which objects of civil rights are subject to restriction in civil turnover. At the same time, it should be taken into account that the definition of limited turnover objects is the quintessence of maintaining a balance between public and private interests, and therefore the establishment of special conditions for the turnover of a specific object must be considered and justified.

In the article, it has been proposed to understand limited movable objects as an independent variety of objects of civil rights, which are capable of passing from one person to another, but due to their specific properties and/

or special characteristics, combined with the need for protection from the state, can belong only to certain traffic participants or to be in civilian traffic only under the condition of obtaining a special permit. Also, in view of the provisions of the Civil Code of Ukraine, it seems incorrect to define the types of limited turnover objects at a normatively lower level than the law. Considering this, we support the approach according to which, in order to ensure the certainty of legal regulation, it is necessary to adopt a special law, which will establish a list of restricted objects or bodies that will determine their belonging to restricted circulation.

Keywords: thing, limited mobile objects, object of civil rights, private interests, public interests.

Постановка проблеми. Кожній особі гарантовано право власності та можливість використання належного їй майна у цілях, що не суперечать законодавству, зокрема, для підприємницької та іншої не забороненої нормативно-правовими актами діяльності. Приписи законодавства, що регламентують публічні і приватні відносини, у їх сукупності створюють правові межі оборотоздатності об'єктів цивільних прав, що реалізуються на головних засадах та правових принципах. При цьому, проблематика обмежено оборотоздатних об'єктів залишається малодослідженою вітчизняною наукою. Так, у юридичній науковій літературі можна зустріти значну кількість напрацювань присвячених оборотоздатності окремих об'єктів цивільних прав. Разом з цим, комплексного дослідження особливостей і змісту таких об'єктів не проводилось, що підтверджує актуальність їх вивчення.

Стан опрацювання. Окремі питання правового режиму об'єктів, обмежених у обороті були предметом вивчення таких учених як Громенко Ю.О., Кравців Я.В., Кучер В.О., Мілаш В.С., Скрипник В.Л., Яновицька Г.Б. та багатьох інших.

Мета статті – дослідити поняття, зміст та особливості обмежено оборотоздатних об'єктів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Цивільне законодавство України закріплює досить широкий перелік об'єктів цивільних прав, відносячи до них, зокрема речі, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші. Окремі із них можуть переходити від однієї особи до іншої.

У цивілістичній науці властивість об'єкту до переходу між суб'єктами називають оборотоздатністю. Згадана властивість наявна лише у об'єктів із такими природними властивостями, завдяки яким існує можливість відокремлення конкретного об'єкта цивільних прав від його суб'єкта. Зокрема, книга як предмет матеріального світу може бути передана за договором купівлі-продажу іншій особі, оскільки за своїми фізичними властивостями вона може існувати окремо від її власника.

Водночас, якщо якийсь благо є нерозривно пов'язаним із його суб'єктом, то говорити про оборотоздатність у цілому не доводиться. Наприклад, життя, честь та гідність людини апіорі не можуть бути залучені у цивільний оборот, оскільки у них відсутні необхідні природні властивості.

Таким чином, встановлення від'ємності об'єкта цивільних прав від суб'єкта, тобто його натуральної оборотоздатності, має важливе значення на практиці, адже дозволяє з'ясувати, чи може узагалі конкретний об'єкт бути залученим до цивільного обороту.

У спеціалізованій науковій літературі можна зустріти позицію, що для встановлення натуральної оборотоздатності предмети матеріального та нематеріального світу мають відповідати таким ознакам: корисність, тобто здатність задовольняти потреби суб'єкта (споживча вартість, цінність); доступність для володіння; визначеність (відособленість); об'єктивованість; відмінність об'єкта від суб'єкта та здатність бути наданим однією особою іншій; здатність бути оціненим у грошах [1, с. 86].

Ми ж вважаємо, що вирішальне значення для встановлення здатності об'єкта до обороту має саме можливість сепарованого існування останнього поза суб'єктом прав на нього.

Загальновідомим є те, що натуральна оборотоздатність об'єктів зумовлює їх спроможність до цивільної оборотоздатності. Щодо останньої законодавець встановлює певні рамки, правила і порядок, дотримання яких є обов'язковим на практиці.

Станом на сьогодні, стаття 178 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) закріплює три самостійні види об'єктів цивільних прав залежно від їх оборотоздатності. До першої групи належать ті об'єкти, що можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином. До другої та третьої групи входять відповідно об'єкти обмежені в обороті та вилучені з цивільного обороту [2].

Як окремий різновид обмежено оборотоздатні об'єкти виступають самостійним предметом правового регулювання, на що безпосередньо вказує норма абзацу 2 ч. 2 ст. 178 ЦК України.

Виокремлення таких об'єктів у самостійну групу спричинене притаманними їм специфічними властивостями, які одночасно не викликають потребу у повному їх вилученні із цивільного обороту, однак зумовлюють запровадження спеціального правового режиму перебування у ньому.

Таким чином, володіючи натуральною оборотоздатністю, вони можуть перебувати у цивільному обороті, однак із певними обмеженнями.

Слід погодитись із думкою, яка побутує у юридичній літературі про те, що запровадження обмежень пов'язане із небезпечними властивостями об'єктів цивільних прав [3, с. 146-147]. Йдеться, зокрема про радіоактивні речовини, певні види зброї тощо. Однак, слід наголосити, що причини встановлення обмежень не зводяться лише до загрози заподіяння шкоди людині, її життю, здоров'ю, майну.

Наприклад, коли йдеться про об'єкти, що перебувають на державному обліку як пам'ятки історії та культури, то особливі умови перебування у обороті зумовлені їх історико-культурною цінністю та необхідністю охорони з боку держави. У цьому випадку, набуття громадянами права власності є можливим виключно у разі отримання дозволу спеціально уповноваженого державного органу охорони пам'яток історії та культури [4].

З наведеного вище випливає, що законодавець повністю не вилучає із цивільного обороту відповідні об'єкти, адже враховує потенційну необхідність зміни власника на нового, який на відміну від попереднього здатен утримувати об'єкт цивільних прав у належному стані.

В той же ж час, запроваджені ним обмеження покликані виключити випадки необґрунтованої передачі пам'яток історії та культури у власність особи, яка своїми діями може пошкодити чи знищити належний їй об'єкт.

Тобто, завдяки запровадженню обмежень в обороті держава забезпечує ефективну охорону окремих об'єктів цивільних прав.

Слід зазначити, що обмежено оборотоздатні об'єкти можуть володіти обома описаними вище властивостями. Так, отримання у приватну власність тварин, занесених до Червоної книги України, є можливим виключно у разі отримання дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища [5], оскільки, по-перше, вони є рідкісними і такими, що перебувають під загрозою зникнення, а тому знаходяться під особливою охороною держави, по-друге, вони можуть бути джерелом небезпеки для учасників цивільних правовідносин.

Лише держава в особі її законодавчого органу є суб'єктом, уповноваженим визначати, які об'єкти цивільних прав підлягають обмеженню у цивільному обороті. При цьому, слід враховувати, що визначення обмежено оборотоздатних об'єктів є квінтесенцією дотримання балансу між публічними та приватними інтересами, а тому встановлення особливих умов обороту конкретного об'єкта повинно бути зваженим та обґрунтованим.

Цивільний кодекс України встановлює загальну вимогу про те, що види об'єктів, обмежених в обороті встановлюються законом. Це означає, що в законі повинні передбачатися вихідні критерії належності об'єктів до обмежено оборотоздатних і вказуватися державні органи, уповноважені визначати конкретні їхні види [6].

Аналіз джерел правового регулювання досліджуваних об'єктів свідчить, що описана вимога не завжди дотримується, адже відповідні норми можуть бути закріплені у підзаконних актах. На практиці вказане явище призводить до неузгодженості положень кодифікованого закону із положеннями наказів, інструкцій, постанов тощо.

Вважаємо, що вирішення цієї проблеми є можливим шляхом прийняття спеціального законодавчого акту, у якому буде закріплено хоча б орієнтовний перелік обмежено оборотоздатних об'єктів або ж органів, які вправі встановлювати їх належність до таких.

Завдяки цьому вдасться забезпечити визначеність правового режиму цих об'єктів, запобігти невинуватому розширювальному тлумаченню їх переліку та вирішити ряд правових дискусій, пов'язаних із неоднозначністю розуміння окремих об'єктів цивільних прав як обмежених в обороті. Йдеться, зокрема про послуги, щодо розуміння яких існують контраверсійні підходи. Одні науковці вважають окремі види послуг обмеженими в обороті, оскільки вони надаються суб'єктами підприємницької діяльності виключно за спеціальним дозволом [7, с. 37]. Інші ж, навпаки, переконані, що послуги не підлягають правовій оцінці за критерієм оборотоздатності [8, с. 35]; та наголошують, що у цьому випадку може йтися тільки про безпосередню можливість їх здійснення як наслідок нормативного дозволу [9, с. 81].

Що стосується того, які саме обмеження застосовуються до перебування досліджуваних об'єктів у цивільному обороті, то вказівка на них міститься у ст. 178 ЦК України. Зміст першого обмеження полягає у тому, що об'єкти цивільних прав можуть належати лише певним учасникам обороту.

Спеціальний суб'єкт права на обмежено оборотоздатні об'єкти прямо встановлюється законом. Так, Земельний кодекс України передбачає, що землі оборони можуть перебувати лише в державній власності [10].

Друге обмеження пов'язане із отриманням спеціального дозволу. Він виступає зовнішньою формою легалізації державою перебування об'єктів цивільних прав у цивільному обороті, адже надається уповноваженими органами державної влади у випадках, порядку та за наявності умов, які передбачені нормативно-правовими актами. До прикладу, полювання з використанням вогнепальної мисливської зброї дозволяється лише особам, які в установленому порядку одержали документ дозвільного характеру на право користування цією зброєю [11]. Такий документ надається органами поліції у порядку, передбаченому наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622 [12].

Необхідність отримання дозволу обмежує коло суб'єктів власників обмежено оборотоздатних об'єктів, оскільки вони також повинні відповідати певним вимогам. Зокрема, для отримання дозволу на ту ж мисливську гладкоствольну зброю особа повинна бути громадянином України та досягти двадцятидворічного віку [12].

Принагідно зауважимо, що одночасна наявність обидвох обмежень не вимагається, про що свідчить використаний у ст. 178 ЦК України розділовий сполучник «або».

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що під обмежено оборотоздатними об'єктами слід розуміти самостійний різновид об'єктів цивільних прав, які здатні переходити від однієї особи до іншої, однак через свої специфічні властивості та/або особливі характеристики у сукупності з потребою в охороні зі сторони держави можуть належати лише певним учасникам обороту або перебувати у цивільному обороті виключно за умови отримання спеціального дозволу.

З огляду на положення ЦК України видається неправильним визначення видів обмежено оборотоздатних об'єктів на нормативно нижчому рівні, ніж закон. Зважаючи на це, ми підтримуємо підхід, відповідно до якого для забезпечення визначеності правового регулювання необхідним є прийняття спеціального закону, у якому буде закріплено перелік обмежено оборотоздатних об'єктів або органів, що визначатимуть їх належність до обмежених у обороті.

Список використаних джерел:

1. Кравців Я.В. Продукти харчування як об'єкти цивільних прав: дис. ... д-ра філософії: 12.00.03. Тернопіль, 2019. 228 с.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 29.11.2022).
3. Цивільне право України: підручник: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Яновицької Г.Б., Кучера В.О. – Львів: «Новий Світ-2000», 2014. – 444 с.
4. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 №2471-ХІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text> (дата звернення: 29.11.2022).
5. Про Червону книгу України: Закон України від 07.02.2002 №3055-ІІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14#Text> (дата звернення: 29.11.2022).
6. Постанова Верховного Суду від 17.03.2021 у справі №760/19047/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95848727> (дата звернення: 29.11.2022).
7. Скрипник В. Речі, обмежені в цивільному обороті, як об'єкти цивільних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №1. С. 36–40.
8. Громенко Ю.О. Правове забезпечення господарсько-торгівельної діяльності: навч.-метод. посібник / за заг. ред. Шелухіна М.Л. Донецьк: ДЮІ, ПП «ВД «Кальміус», 2013. 268 с.
9. Мілаш В.С. Про співвідношення термінів «оборотоздатність» і «товароздатність» у контексті визначення об'єкта підприємницького комерційного договору. *Проблеми законності*. 2006. №79. С. 79-83.
10. Земельний кодекс України від 25.10.2001 №2768-ІІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 29.11.2022).
11. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 №1478-ІІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text> (дата звернення: 29.11.2022).

12. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 №622. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 29.11.2022).